

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**“PARTİSİZ SİYASET: MUHTARLIK”; KADINLARIN SİYASETİ İÇİN BİR İMKÂN MI? SAMSUN İLİ
KADIN MUHTARLARI VE KADIN MUHTAR ADAYLARI
"NON-PARTY POLITICS: NEIGHBORHOOD OFFICES"; DOES A FACILITY FOR WOMEN'S
POLITICAL PARTICIPATION? ELECTED AND CANDIDATE WOMEN NEIGHBORHOOD OFFICERS
OF SAMSUN**

Yasemin YÜCE TAR*

Öz

Makale, Samsun ili kent merkezinde şu anda muhtar olan ve 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde aday olmuş olan kadınların siyasal hayata katılımlarını incelemektedir. Kadınların neden muhtarlığı seçtikleri, siyasette yer alma nedenleri, neler yapmak istedikleri ve bu süreçte karşılaştıkları güçlükler ile kadın olmaktan kaynaklanan avantajları anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmanın temel amacı ise, kadınların siyasal katılımlarını arttırmak açısından muhtarlığın bir yol olup olamayacağını anlamaktır. Çalışmanın sonunda kadınların partisiz olmaları, muhtarlığı tek iş olarak görebilmeleri, mahalleyi genişletilmiş ev olarak görebilmeleri, kısa eğitim ve az bütçeyle dahil olabilmeleri gibi hususların kolaylaştırıcı olduğu görülmüş ve siyasete giriş için bir yol olabileceği iddia edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Muhtarlık, Kadın Muhtarlık, Samsun İli Kent Merkezi.

Abstract

Presented article is to examine women's political participation via neighborhood office which is currently elected and run for 30 March 2014 local elections in the city center of Samsun. The study is about why they choose the neighborhood office, the causes involved in, what they want to do and the difficulties and the advantages of being women. Basic question of the study is does neighborhood office important for increasing women's political participation and might be a way for entering politics. Findings of the study supports that being a woman has some advantages such as a non-party position of women, they can see it as one job, they can see neighborhood as an expanded home, they can enter with short training and less budget and, the study argue that neighborhood office is seen as an entry way for politics.

Keywords: Neighborhood Officer, Women Neighborhood Officers, the Province of Samsun City Center.

*Hasır sepet elinde
Gümüş kemer belinde
Cümle âlem dilinde
Muhtar mı oldun Kezban yenge?
(Kadir Turan, Burdur)*

GİRİŞ

Yukarıdaki türküde adı geçen Kezban Yenge, köyde bir kadından beklenmeyen öyle işler yapmaya kalkışmış ki, muhtar mı oldun Kezban Yenge türküsüne adına yazdırmış. Günümüzde muhtar olmak bir siyasal güç, bir temsil makamı olarak türküdeki kadar etkili olmasa da, siyasal katılımın bir alanı olarak kadınlara bir imkân sunuyor mu sorusu 30 Mart 2014 yerel seçimleri öncesi Samsun sokaklarını kadın muhtar adaylarının afişleri süslediği zaman sorulmuştur. Bu sebeple bu makalenin amacı; Samsun ili kent merkezinde şu anda muhtar olan ve 30 Mart 2014 yerel seçimlerinde muhtar aday olmuş olan kadınların siyasal hayata katılımlarını incelemektir. Makale, muhtarlık üzerinden siyasal hayata katılma hakkı olan kadınların bu hakkı kullanma biçimlerini, nedenlerini, kadın olmanın kolaylaştırıcı ve zorlaştırıcı unsurlarını irdelemektedir. Kadınların siyasete katılımı, geleneksel cinsiyet rollerini değişime uğratılabilmeleri ve kadın sorunlarının gündeme taşınabilmesi için gerekli görülmektedir. Bu kapsamda muhtarlık bir açılım sağlayabilir mi? Genel siyaset için dile getirilen “Siyaset çok erkek; kadınlar bu çarkın içine giremiyor” argümanı ile yerel düzeyde kadınların muhtar olmaları veya olmaya hevesli olmaları, kadınların yerelde bir çıkış imkanı aradıklarını gösteriyor olabilir mi? Genel olarak kadınların siyasal katılımına parlamento ya da il ve ilçe meclis temsilcileri düzeyinde ele alan ve izleyen çalışmalar, muhtarlığı siyasal katılım kanalı olarak görmüyorlar mı?

Seçilmiş organlarda kadınların düşük sayısal varlığını açıklamaya ilişkin başlıca iki yaklaşım söz konusudur. Bu yaklaşımlardan ilkinde göre, kadınların oranının ne olduğu önemli değildir. Temsil, yansız ve soyut bir kavramdır ve buna göre herkes herkesi temsil edebilir (Phillips, 1995: 5). İkinci yaklaşıma göre ise, kadınların eksik temsili önemli bir sorundur ve giderilmelidir. Demokrasi, adalet, çağdaşlık gibi değerler

* Yrd. Doç. Dr., Samsun 19 Mayıs Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

adına, kadınların seçilmiş organlarda daha yüksek oranlarda yer almalarının gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Alkan, 2004: 73). Makale, etkin politikada daha çok kadın bulunması halinde politik yaşamın zenginleşeceğine ve bu alana yeni değerler getireceğine inanmaktadır (Ayata ve Tütüncü, 2008; Lovenduski, 2001). Hatta bir adım daha ilerleyip, kadınlarla erkeklerin sorunları ve gereksinimleri farklı olduğu için ve dahası her iki cins arasında toplumsal anlamda bir iktidar çatışması olduğundan, kadınların eksik temsilinin önemsenmesi ve temsili olanaklı kılan deneyimlerin çoğaltılması gerektiğini düşünmektedir.

Türkiye’de kadınlar yerel yönetimlerde seçme ve seçilme hakkını, 3 Nisan 1930’da Belediye Kanun’un kabulü ile birçok Batılı hemcinsinden önce elde etmiştir. Ancak aradan 85 yıl geçmesine rağmen, kadınların yerel yönetimlerdeki temsil oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. Türkiye’de kadınların yerel siyasete katılma özellikleri dünya geneline ters bir eğilim göstermektedir. Dünyanın birçok ülkesinde kadınlar ulusal düzeydeki siyasette ciddi bir temsil düzeyine ulaşmasalar bile, yerel siyasal kararlara katılmada daha başarılı olabilmektedirler. Türkiye’de ise bunun tersi bir durum vardır (Şenol, 2009: 365; Alkan, 2009: 31). Avrupa’da 30 ülkenin yerel meclislerinde kadın oranı ortalaması % 24 iken, Türkiye’de bu oran % 3 civarındadır. Öte yandan, yerel yönetimlerin sunduğu hizmetlerin birçoğunun kullanıcısı veya tüketicisi doğrudan kadınlardır (Ecevit, 2001: 235) ve bu durum düşük temsil oranı ile çelişki içindedir. Bu noktada şöyle bir soru sorulabilir gözükmemektedir: Acaba kadınların yerel düzeyde temsiline ilişkin olarak ulusal düzeyde deneyimlenen güçlüklerden farklı güçlükler mi söz konusudur?

Dünya genelinde yerel düzeyin kadınların temsili açısından daha üstün olduğunu iddia eden çeşitli yaklaşımlar vardır. Bunların başında, “makamın iktidarının daha az olduğu yerlerde sayılar yükselir” önermesi gelir (Phillips, 1995: 83). Temsil hiyerarşisi, ulusalla yerel düzey arasında olduğu gibi yerel yönetimlerin kendi içinde de vardır ve kadınlar hem ulusal-yerel hiyerarşisinde hem de yerel yöneticiler hiyerarşisinde altlarda yer alır. Bununla birlikte bu yaklaşım, Türkiye’de eksik temsili yerel içi karşılaştırmasını açıklayabilse de, ulusal-yerel karşılaştırmasını açıklayabilmekten uzak gözükmemektedir. Yerel yönetimlerin akçeli, yönetsel ve politik açılardan özerkliğiyle gücü, dolayısıyla iktidarı son derece sınırlı görünmesine karşın, “iktidar gücüyle kadın temsili arasındaki olumsuz ilişki” önermesinin doğrulanması olanaklı gözükmemektedir (Alkan, 2009: 33).

Temsil hiyerarşisinde ulusal-yerel karşılaştırmasını açıklamak için bir diğer yaklaşım, yerel düzeyin iktidardan çok hizmetle, dolayısıyla kadınların geleneksel rolleriyle daha kolay bağlantılandırılabilmesi, bir başka deyişle kadınlara daha çok yakıştırılmasıyla ilgilidir (Antolini, 1984: 26). Bu yaklaşım da Türkiye açısından açıklayıcı gözükmemektedir. Açıklayıcı olmama durumunu ayrıntılayabilmek için bazı unsurlar üzerinde durmak faydalı olacaktır. Bu unsurlardan **birincisi**, kadınların kurumsal politikadaki “simgeselliği” dir (Tekeli, 1991). Bu unsur, Türkiye Cumhuriyeti modernleşmesi ve ulus devlet projesi içinde kadınlara yüklenen sembolik anlamı (Kandiyoti, 1988) ifade etmektedir. Kadınların siyasetteki “simgeselliği” konusunda, yerel düzeyde henüz bir simge haline bile gelememiştir denilebilir. **İkincisi**, kadınların yerel topluluk düzeyinde toplumsal hareketliliğinin son derece sınırlı olmasıyla ilgilidir. Küçük yerleşim yerlerinde ataerkil yapının daha baskın olmasından dolayı kadınların gerçekleştirebileceği toplumsal hareketlilik çok sınırlı düzeyde kalmaktadır (Alkan, 2009; Çitçi, 1989: 120). Çitçi; kır, kasaba ve kent belediye meclislerini ayrıştırarak yaptığı değerlendirme çalışmasında, kadın temsili kentsel nitelik taşıdığını ve nüfus eşliğinin 100 bin olarak belirginleştiğini söylemektedir. Bu nüfus eşiği, küçük yerleşimlerde kadınlar üzerindeki geleneksel baskının daha yoğun olduğunu, buna karşılık büyük kentlerde kadınların bu baskıdan sıyrılmaya olanaklarının görece olarak artmakta olduğunu düşündürmektedir. **Üçüncüsü** de yakın döneme kadar kadın hareketinin yerel düzeyi göz ardı etmiş olması ile ilişkilidir. Bu husus, yerel yönetimlerin teknik bir alan olarak algılanışı ile ilgilidir. Bu da kadınların yerel düzeyde temsili açısından bir isteksizlik ortaya çıkarabilir (Alkan, 2005: 89-91). Kadınların çok temel bazı sorunlarının ancak merkezi düzeyde gerçekleştirilecek makro politik düzeltmeler ve yasal düzenlemelerle olanaklı olmasıyla da bağlantılı olarak, çok yakın zamanlara değin Türkiye kadın hareketi yerel düzeyi gözardı edegelmiştir. Öte yandan, toplumsal amaçlarla yerel düzeyde örgütlenen kadın kuruluşlarının etkinlik alanının büyük ölçüde topluluğa hizmet ve yardımla sınırlı kalması ve bu kuruluşların siyaset dışı bir siyaseti benimsemeleri nedeniyle bugüne değin kapsamlı yerel politik gündemler oluşturulamamıştır (Sancar, 2000: 207; Şenol, 2009: 363).

Bu açıdan makale yerel düzeyde kadın temsili önemli olduğu ve halka en yakın yönetim birimleri olarak muhtarlığın demokrasinin, dolayısıyla da temsil işlevinin bu yönetim birimlerinde daha kolay gerçekleşebileceğini düşünerek anlamak istemektedir. Bu nedenle yerel yönetimler demokratik potansiyel olarak diğer yönetim birimlerinden daha üstündürler; çünkü bireyin kendi kendine yönetime katılabileceği en uygun ortam yerel düzeyde olandır (Ulusoy ve Akdemir, 2010: 30). Dolayısıyla halk, mahalli idare seçimlerinde adayları tanıdığı için daha rasyonel seçim yapma olanağına sahiptir. (Eryılmaz, 2007: 133; Arıkboğa, 2000). Bu kapsamda makalede Samsun ili kent merkezi muhtar ve muhtar adayı

kadınların yerel yönetimi, siyaseti, siyasete kadın katılımını, katılımı kolaylaştıran ve zorlaştıran unsurları nasıl anladığını incelenmiştir.

ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Çalışma, Samsun ili kent merkezinde (3 merkez ilçe - İlkadım, Atakum, Canik-) 2014 yılı yerel seçimlerinde aday olan (9) ve daha evvelden muhtarlık yapmış olan ve bu seçim için de aday olan (6) toplam 15 kadınla gerçekleştirilmiş derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Samsun ili kent merkezinde kadın muhtar adaylarının çokluğu ve halen kent merkezinin eski ve yerleşik mahallerinin muhtarlıklarının kadınlar tarafından yapılıyor olmasının gözlenmesi, çalışmanın yapılma gerekçesini oluşturmaktadır. Genel olarak Türkiye’de ve elbette Samsun ilinde de kadınlar siyasete, siyasi katılıma yeterli ilgiyi göstermemektedirler. Bir yandan kadınların siyaseti “erkek” alanı olarak görmeleri, diğer yandan da erkeklerin siyaseti “erkek” alanı olarak görmeleri çakışmakta ve bu alan erkeklerin alanı haline gelmektedir. Ancak son yıllarda, kadınların daha fazla siyasi katılım yönünde artan talepleri de gözlenebilir hale gelmiştir. Siyasete katılım biçimlerinden olan muhtarlık ve Samsun ilinde kadınların muhtar olarak siyasete katılmaya istekli olmaları dikkat çekicidir. Bu noktadan hareketle, Samsun ili kent merkezinde hâlihazırda muhtar olan ve muhtar olmak isteyen kadın adaylarla görüşülerek kadınların siyasette yer alma nedenleri, neden muhtarlığı seçtikleri, neler yapmak istedikleri ve bu süreçte karşılaştıkları güçlükler ile kadın olmaktan kaynaklanan avantajlarının olup olmadığını anlamaya çalışmanın önemli olacağı düşünülmüştür. Çalışmanın nihai amacı ise, muhtarlığın siyasi katılım biçimlerinden birisi olarak kadına sağlayabileceği olası kazanımlar ile genel olarak erkek dünyası olarak görülen siyasi hayata girişlerinde ne tür potansiyeller sunmakta olduğunu görebilmektir.

Belirlenen amaçlara ulaşabilmek için niteliksel araştırma yöntemi ve yöntemin tekniklerinden olan “derinlemesine görüşme” kullanılmıştır. Muhtar ve muhtar adayı kadınlarla randevularılarak görüşmeler gerçekleştirilmiş; araştırmanın amacı anlatılarak görüşmelerin kayıt edilebilmesi için gerekli izinler alınmıştır. Görüşmelerde, sosyo-demografik bilgiler, kadın ve siyaset, muhtarlık kararını verdiren etmenler, nasıl hazırlandıkları ve hazır oluşları ile karşılaştıkları güçlükler ve/veya engeller ile projeleri konuşulmuştur. Görüşmeler ortalama bir saat sürmüştür. Görüşmeler çözümlendikten sonra anonim hale getirilmiş ve ardından tematik analiz yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir.

Görüşülen Kadın Muhtar ve Muhtar Adayları Profilleri

Tablo 1: Muhtar Olanlar

Mahalle	Yaşı	Medeni Hali	Eğitimi	Çalışma Deneyimi	Siyasi Deneyimi
Ulugazi	40	Evli	Lise	Yok	Yok
Çiftlik	55	Evli	Lise	Yok	Var
Selahiye	41	Evli	Ortaokul	Var	Yok
Hançerli	56	Evli	Lise	Yok	Yok
Atatepe	48	Evli	Lise	Yok	Var
Hastanebaşı	50	Evli	Ortaokul	Yok	Yok

Tablo 2: Muhtar Adayları

Mahalle	Yaş	Medeni hal	Eğitim	Çalışma Deneyimi	Siyaset Deneyimi
Fevzi Çakmak	35	Evli	Ortaokul	Var	Yok
İstasyon	57	Dul	Lise	Var	Var
Yeni Doğan	53	Evli	Ortaokul	Yok	Yok
Karşıyaka	43	Evli	İlkokul	Var	Var
Karadeniz	48	Bekar	Üniversite	Var	Yok
Liman	55	Evli	Ortaokul	Var	Yok
Karadeniz	40	Evli	Ortaokul	Var	Yok
Körfez	53	Evli	Lise	Var	Yok
Selahiye	38	Evli	Ortaokul	Yok	Yok

KADIN VE SİYASET

Siyaset geçmişten günümüze kadar daima ‘erkek işi’ olarak algılanmıştır. Türkiye’de ve tüm dünyada kadınların siyasal yaşama katılımları sınırlıdır. Cenevre merkezli Parlamentolararası Birlik (Inter-Parliamentary Union/IPU) rakamlarına göre, kadınların ulusal parlamentolarda temsil edilme dünya ortalaması %21,4, hükümette temsil edilme oranı ise % 19,4’dür (IPU, 2013). Bu oran, geleneksel anlamda siyaset ve kamusal alanın erkek egemen bir yapıya sahip olduğunu ispatlar niteliktedir. Bu bulgunun arkasında sosyo-ekonomik, siyasal ve kültürel pek çok neden yatmaktadır. Aile ve iş yaşamının getirdiği çifte yük, yoksulluk, yoksullukla yakından ilişkili eğitimsizlik ve mali kaynak eksikliği, kadınların siyasal yaşama katılımları önündeki sosyo-ekonomik engeller olarak ilk ağızdan

sıralanabilecek olanlardır. Siyasal hayatta ve seçilmiş makamlarda baskın olan maskülen yapı, siyasi partilerin yetersiz desteği, seçim sistemlerinin yapısı ve kolaylaştırıcı uygulamaların olmaması ise, siyasal engeller olarak sıralanabilir gözükmektedir (Shvedova, 2005: 35-40). Cinsiyetçi ideolojiler, kadın ve erkeğe yüklenen geleneksel roller ve hatta din faktörü de kültürel engeller olarak ortaya çıkmaktadır. Sayılan tüm bu nedenler ve yarattığı engeller siyasi alanda kadınların erkeklere oranla hayli düşük temsil edilmelerine yol açmaktadır.

Kadınların karşılaştığı bir başka engel, siyasetin çok yoğun çalışma gerektiren bir uğraş olmasıdır. Kadınların aile içi rollerinin, 9-5 gibi mesai saati olmayan bir siyasal hayat ile bağdaştırılması oldukça güçtür. Kadınlara yüklenen ailevi görevler, kadınların gece yapılan toplantılara veya uzun kampanyalara katılımını zorlaştırmaktadır (Arat, 1998: 50). Siyasal hayat, geleneksel görev bölüşümünde erkeklere biçilen rollerle uyum içindedir. Siyasal hayat, erkeklerin çalışma koşulları düşünülerek, erkeklerin insani ilişkilerini yürütüş biçimlerine göre, erkeklerce düzenlenmiştir (Ayata, 1990: 50).

Kadınların siyasal katılımlarını belirleyen önemli etmenlerden biri de, ülkedeki siyasi sistem yapısı ve işleyiş koşulları ile ilgilidir (Sancar, 2003; Say, 1998: 75; Erdem, Kabasakal ve Gençkaya, 2000: 37). İdeolojik farklılıklar dikkate alınmaksızın siyasi partilerin tamamında halen ataerkil yapının ve geleneksel işbölümünün korunduğu ve kadınların da, zaman zaman yaptıkları birkaç eleştiri dışında içselleştirdikleri bu yapılanma içerisinde 'parti kimlik'lerini 'kadın kimlik'lerinden ön planda tutarak, siyasi yelpazede simge olarak görünmeyi yeterli gördükleri, çarpıcı bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Çakır, 2001). Kadının siyasete ilgisiz kalmasını etkileyen bir diğer neden ise siyasal kültür ile ilişkilidir. Siyasal kültür; bireylerin, davranışları ve davranış niyetleri olarak açıklanır; davranış niyetlerini de değerler ve siyasal yönelimler şekillendirir (Kalaycıoğlu ve Sarıbay, 1983: 437; Esmer, 1999: 27). Kadınların siyasete katılım düzeylerini etkileyen son bağımsız değişken ise, kadınların artık bireysel hakları için mücadeleye geçmiş olmaları ve kendilerini "ikincil" olarak görmek istememeleridir (Sancar, 1997: 3-5; Say, 1998: 3-4; Koray, 1992: 204; Arat, 1998:251).

Türkiye'de son yıllarda meydana gelen bazı değişimler -ekonomik, sosyal, demografik, kültürel- kadınların siyasal yaşama katılımlarının artmakta olduğunu, en azından kadınların siyasete ilişkin alanlarda var olma isteklerinin yükselmekte olduğunu göstermektedir. 1980'lerle birlikte Türkiye önemli yapısal değişimler yaşamaya başlamıştır. Etkileri son yıllarda oldukça iyi izlenebilen şekilde bu yıllar; nüfusun kırk-ent oranlarının değiştiği yıllar olmuştur. 1950'li yıllarda başlayan ve halen devam eden nüfus hareketliliği sonucu, bugün nüfusun %70'ten fazlası kentsel alanlarda yaşamaktadır. Hızla büyüyen şehirler, kent yoksulluğu, işsizlik, yoksulluk bu yıllarla birlikte görünürlüğü artan konular olmaya başlamıştır. Değişimlerin kadın üzerine olan etkileri ise çok daha dramatik olmuştur. Kentsel alana gelmeleriyle birlikte kadınların eğitime katılma oranları ve katıldıkları vakit eğitimde kalma süreleri artmaya başlamıştır. Uzayan eğitimle birlikte, geciken evlenme yaşının temel etkisi ise doğurganlığın azalması olmuştur. Böylece kentleşme ile yüksek doğurganlık ve ölüm oranlarından düşük doğum ve ölüm oranlarının yaşandığı demografik geçiş süreci de tamamlandı. Bu iyileşmeye ek olarak kadınların evlenme yaşlarının yükselme eğiliminde olduğu ve sadece erkeğin çalıştığı "tek gelirli" aileden, kadının da çalışma yaşamına dahil olduğu "çift gelirli" aile biçimine doğru bir değişimin de toplumsal kabulünün artmaya başladığını izlemek mümkündür. Yine yapılan çalışmalar eğitim düzeyi yükselen kadınların (hatta erkeklerin de), daha özgürlükçü ve sorgulayıcı bir tutum takındıkların, eşitsizliklere diğerlerine göre daha çok itiraz ettiklerini göstermektedir (Kirel, Kocabaş, Özdemir, 2010: 10; Gürçan, 2006: 220; Yılmaz ve Fidan, 2006: 3).

Ancak 21. yüzyılın Türkiye'sinde, hala yetişkin kadınların beşte biri okuma yazma bilmemektedir. Kızlarda okullulaşma oranları ilköğretim düzeyinde %87, üniversite düzeyinde %24 civarındadır. Son birkaç yılda yurt çapında yürütülen kampanyalarla kızların eğitime katılımı teşvik edilse de, daha kaydedilmesi gereken büyük bir aşama olduğu gerçeği varlığını sürdürmektedir. Her beş kadından dördünün, üzerine kayıtlı konut, işyeri ve araç gibi herhangi bir malvarlığı yoktur (Aile Yapısı, 2011: 238). Üniversite mezunu kadınların çalışmaları karşılığında aldığı ortalama ücret, eşdeğer bir işte erkeklerin aldığı ortalama ücretin %60'ı düzeyindedir. Genele yayıldığına kadınların gelirinin erkeklerinkine oranın %35 düzeyinde kaldığı tahmin edilmektedir. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) 2014 Hane Halkı İşgücü verilerine göre 15 ve daha yukarı yaştaki istihdam edilen kadınların oranı %25,4'dür. İstihdam içerisinde kayıt dışı çalışma %33 olup erkeklerde kayıtsız çalışma %27,5 iken kadınlarda %48'dir. Kayıt dışılığın en fazla görüldüğü alan ücretsiz aile işçiliğidir ve toplam kadın istihdamının %28'ini ücretsiz aile işçiliği oluşturmaktadır. Ücretsiz aile işçisi kadınların yaklaşık %94'ü ise kayıtsız olarak çalışmaktadır. Siyaset ve kadın katılımı üzerine konuşmaya çalışmak bu göstergeleri dikkate almayı gerekli kılmaktadır. Çünkü Türkiye'de kadınların siyasal katılımları üzerine yapılan çalışmalar, siyasetteki kadınların gerek Türkiye'deki kadın nüfustan gerekse kendileri gibi temsilci konumundaki erkek nüfustan çok daha iyi eğitim gördüklerini, hatta en üst düzeyde yöneticilik yaptıklarını ve kadınların toplumda seçkinliklerini ispat ettikten sonra siyasete girmekte olduklarını

göstermektedir (Arat, 1989). Türkiye’de siyasete katılan kadınların temel özellikleri; eğitim düzeylerinin yüksek olması ve ekonomik sorunlarını aşmış olmalarıdır (Arat, 1989: 84).

Kadınlar ve Mahalle Muhtarlığı

Mahalle veya muhtarlık örgütlenmesi, Osmanlı-Türk geleneğinden gelen özellikleriyle Cumhuriyete aktarılan çok yönlü bir kurumdur. En küçük toplumsal birim olarak mahalle, yerleşim yeri özelliği dışında; kültürel, ekonomik ve yönetsel birim olma özelliklerini de taşımaktadır (Geray, 1995: 35). Herkes tarafından kabul edilen bir tanımı olmamakla birlikte; mahalle, sözlük ve diğer referanslarda, bir kentin ya da kasabanın belli sınırlarla ayrılmış, kendi başına yaşama imkanı olan en küçük yerleşme yeri olarak tanımlanmaktadır. Mahalle, komşuluk birimi kavramı ile de ilişkilendirilerek, dar bir alanda yer alan, daha çok yüz yüze ve kişisel ilişkilerin egemen olduğu, üyelerin yürüme uzaklığı içindeki ilkokul, oyun yeri, bakkal gibi ortak kent kolaylıklarından güçlük çekmeden yararlanabildiği küçük yerleşim birimi olarak da tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu, 1983). Mahalle yönetimlerine verilmiş görevlerin büyük ölçüde merkezi yönetime ait görülmesi, mahalle muhtarlarının “memur” kabul edilmesi ve kendilerine genel bütçeden aylık ödenek verilmesi onların merkezi yönetimin en küçük taşra birimi olarak algılanmasına ve o şekilde çalışmasına neden olmaktadır.

26 Ekim 1933’te Köy Kanunu’nda yapılan değişiklik ile kadınlara köylerde muhtarlık ve köy ihtiyar heyeti seçimlerinde seçme seçilme hakkı verilmiştir. Bu yenilikle Türkiye’de seçilme hakkını kullanan ilk kadınlar, köy muhtarlıklarına ve ihtiyar heyetlerine seçilen köylü kadınlar olmuşlardır. Kanun’un çıkarılmasının ardından, 12 Kasım 1933 tarihli muhtarlık seçimleriyle de resmi olarak Türkiye de ilk kadın muhtar Aydın’dan seçilmiştir. Karpuzlu Nahiye merkezi olan Demircidere Köyünde seçimler 6 Kasım 1933 günü yapılmış ve köyde seçme ve seçilme hakkına sahip bütün kadın ve erkeklerin katılımıyla Cumhuriyet Meydanı’nda toplanan 500’e yakın kişi oylarını kullanmışlardır. Muhtarlık seçimlerine sekiz kişi aday olarak katılmıştır. Sekiz kişi içerisinde tek kadın aday Gül Hanım’dır. Gül Hanımın muhtar seçilmesinde, devrimin öne çıkardığı kadın imajının simgesel önemi gibi siyasal tercihler bir yana; kasaba halkı tarafından sevilmesi, saygı görmesi ve aynı zamanda henüz erkeklerin bile doğru dürüst okuma yazma bilmediği bir dönemde okuryazar olması önemli bir etken olmuştur (Köybaşı, 2005). Türk kadınının kazandığı siyasal haklar arasında diğer siyasi haklar kadar önemli olmasına rağmen kadınların muhtarlık ve köy ihtiyar heyetine seçme-seçilme hakkını kazanması üzerinde sınırlı çalışma yapılmış olup (Alkan, 2004, 2009, Şenol, 2009, 2013), konuya yeterli ilgi gösterilmemiştir. Makale bu yetersizliği giderebilmek için küçük bir adım olarak değerlendirilmelidir.

BULGULAR

Öncü Kadınlar ve “Yapabilirlik” Meselesi

“Asla muhtarlığı bir beye bırakmak istemiyorum. Bir bayana bırakmak istiyorum. Onu da yetiştireceğim. Bir bayan adayım var diyeceğim” (55, lise, evli, muhtar).

Samsun ili kent merkezinde yaşayan kadınların ve hatta erkeklerin kadınların ücretli işte çalışmaları, kamusal alan görünürlükleri konusunda, erken denebilecek dönemlerden bu yana bir farkındalıklarının ve deneyimlerinin olduğu bilinmektedir. Bu deneyimi belirleyen etmenlerden önemli bir tanesi, *tütün* olmuştur denilebilir. Bir yandan *tütün* işçiliği, diğer yandan Tekel işçiliği ve işin doğasından kaynaklanan işe kadın katılımı Samsun’da oldukça eski bir geçmişe sahiptir. *Tütün*, Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş sürecinde ve Cumhuriyet yıllarında Samsun’un iktisadi ve toplumsal yaşamı üzerinde dönüştürücü bir etki yapmıştır (Keskin, Yaman, 2013: 329). Samsun’da yaşayan hemen hemen herkesin *tütün*le ilgili bir anısı, hikayesi, geçmişi, *tütün* ekmiş bir akrabası ya da Tekel’de çalışmış bir tanıdığı mutlaka vardır. Samsun aslında *tütün* demektir. *Tütün* üreticiliği ve Tekel işçiliği bu ilde belirleyici bir güce sahiptir. Bu, Samsun ilinde kadınların erken dönemde işçileşmelerine olanak sağlamıştır. Kadınların erken denebilecek bir dönemde işçileşmeleri, ekonomik bağımsızlıklarını elde etmeleri; kamusal alan görünürlüklerini ve katılımlarını arttırmıştır. Bu durumun kadınların “yapabilirlikleri” üzerinde bir etki yapabileceği düşünülmektedir.

Bu anlamda, Samsun ilinde kadın muhtarların yerleşik ve merkez mahallelerde olmaları ve olmaya karar vermelerinde, kadın muhtarların bu mahallelerde seçilmelerinde, bu ilin hafızasında olan **Tekel işçisi kadınların** etkisinin olduğu düşünülmüştür. Bazı görüşmeciler bu geçmişe gönderme yapmış ve bu şehirde insanların “kadın çalışması, kadınların kamusal alan görünürlükleri ve kadınların yapabilirliklerine ilişkin inanç” konusunda gelişkin bir il olduğuna değinmişlerdir.

“Annem Tekel’den emekli benim. Evin en küçük çocuğu bendim. İki oğlan, bir kız... Genellikle bu mahallenin yüzde 85-90’ı diyebilirim Tekel’den emeklidir. Mahallenin kadınlarının çoğu Tekel emeklisi... Erkekler genelde azot, bakır fabrikalarından emeklidir. Annem zor şartlarda bizi büyüttü, biz bakıcılarla büyüdük. Teyzem de oradan emekli mesela. Bana bu evi verdi ailem, evin tek kızına da ev bıraktılar bizimkiler. Annem çalışmasaydı nasıl olacaktı bu iş?” (55, ortaokul, evli, muhtar adayı).

“O zamanlar özelleştirme yoktu yavrum. Her yer devletteydi. Bir azot olsun, bir bakır olsun, illa da Tekel vardı. Hiçbir yer özelleşmemişti. Anne babalar özele yollamazdı. Özel yoktu... Tekel vardı. Samsun’un yarısı oradan ekmeğe yiyordu” (57, lise, dul, muhtar adayı).

Böylesi bir hafızanın yanı sıra, hâlihazırda merkez ilçelerde beş kadın muhtarın olması ve bunlardan birinin 4. dönem yine aday olması ve karşısında rakibinin olmaması gibi nedenler de aday kadınları cesaretlendirmektedir. Kadınların muhtarlık yapabileceği ve hatta erkeklerden daha iyi yapabileceklerine ilişkin başarılı örnekler olması kadınların cesaretlenmesine ve **“ben de yapabilirim”** hissini yaşamalarına yol açmaktadır.

“Rol model oldum ben. Ben öyle diyorum. Çünkü ben ilk seçildiğim zaman 25 yaşındaydım. Ve Türkiye’nin en genç muhtarıydım. Kadın değil, en genç muhtarı. Zaten kadın yoktu, kolay kolay. Benden 55 sene önce Saadet Hanım varmış. Ben 40 sene sonra geldim” (39, lise, evli, 4. dönem için muhtar ve adayı,).

“Bir de Samsun’da bayan muhtarlarımız var. Çalışmaları beğeniliyor. Onlardan da örnek alıyorlar. Onun da etkisi var. Yukarıda Fatma Hanım var. Çok destek veriyor bana, sağolsun. Filiz hanım var yine. Hançerli mahallesinin kadın muhtarı var. Hepsi güzel çalışan insanlar” (48, üniversite, bekar, muhtar adayı).

“Herhalde diyorum ya, rol model olduk. Biz biraz böyle dışarıda görüntü mü verdik? Bir de yaptıklarımız kulak arasında döndü. Vatandaş söylüyor. Bayan olunca farklı denildi, diyorlar. Bayanlar geldikten sonra her şey farklı oldu diyorlar” (54, lise, evli, muhtar).

1960’lı yıllarda 20 yıl aralıksız muhtarlık yapan Saadet Hanımın kent merkezinin yerleşik sokaklarından birine adı verilmiştir. Bu durum da, kadınları hem cesaretlendirmekte hem de hevesli olmalarına yol açmaktadır. Kadın muhtarın olabileceği ve hatta bu görevin erkeklerden daha iyi başarabileceğine dair örneklerin olması, teşvik edici bir rol oynamaktadır.

“Erkeklerin yapamadığını sen nasıl yapacaksın dediler. Kadından muhtar olur mu dediler. Ben şunları dedim onlara: Mazisini de biliyorum buranın. 63 yılında buranın muhtarı bayandı. 1963 yılında Saadet Altıok diye bir bayandı. 84’e kadar oymuş muhtar. Sen otur kocana bak dediler. Ben dedim ki o zaman; ben kocama da bakarım, size de hizmet ederim. Ben burada varım” (55, lise, evli, muhtar).

Kadınların ilk dönemlerinin zor olduğu ancak ikinci dönem için seçilmenin daha kolay olduğu görülmektedir. Bir kere başarmış olmak, hiç akla gelmeyecek olan şeyin bir kere gerçekleşmiş olması kadınların önlerini açan bir faktör olmaktadır. Bu sebeple, görünürlük ve tecrübe edilmiş olmak kadınların perspektiflerini ve yapabilirliklerini etkili bir şekilde belirlemektedir.

“Muhtarlık deyince bir tabu var. İnsanların beyninde bir görüntü var. Mahallenin yaşlıları. Erkek. Kesin erkek zaten. Başka alternatif hiç yok. Biz işte o zaman seçim çalışmalarına başladığımızda... Herkes şey dedi. Bu kadın yapabilir mi? Ne yapabilir? Ama çok uzun zamanda bu tabuyu yıktım ben. Seçimden sonra yaptığın hizmetlerle bizi utandırdın. Bizi çok mahcup ettin dediler. Senden hiç böyle bir şey beklemiyorduk dediler” (39, lise, evli, 4. dönemdir muhtar,).

“2004 yılında seçime katıldım, o zaman muhtar olan adayla yarıştım. Kaybettim. O zamanki insanların zihniyeti, kadından muhtar olur mu? 2009’da 25 yıllık muhtarımızın karşısına çıkarak seçime girdik. Katıldık ve kazandık. Muhtarlığımıza devam etmekteyiz. İkinci dönemim olacak. Karşımda aday da yok. Tek adayım” (56, lise, evli, muhtar).

Muhtar Olmaya Karar Verme ve İsteme Nedenleri

Genel olarak muhtarlık, maaşının düşük olması nedeniyle, sadece ekonomik kaygılarla istenmemektedir. Belki köy yerleşim yerleri için ekonomik nedenlerin belirleyici olabileceği, ancak kentsel alanlarda ekonomik getirisinin olmayacağı, hatta götürüsünün olacağına değinilmektedir. Erkekler silah ruhsatı almak için isterken, kadınların böyle bir talebi de yoktur. Talep edilmesinde; “hizmet sunmak”, “sosyal sorumluluk”, “diğerlerine özellikle kadınlara yardımcı olmak”, “siyasi hayata alışmak ve muhtarlığı basamak olarak görmek” gibi nedenler motive edici olmaktadır.

“Kazanç kapısı olarak ben asla görmedim. Bizim maaşımız tüm samimiyetimle söylüyorum, 440 liraydı. 2014 yılına kadar. 2014 yılında torba yasadın çıkan şeyle beraber 870 lira oldu. 440 liranın içinden sosyal güvencemizi sağlıyorduk. Bağ-Kur’unuzu ödeyin denildi” (56, lise, evli, muhtar).

“Benim ekonomik kazanca hiç ihtiyacım yok. Bak bunu da açık yüreklilikle söylüyorum. Benim maddi imkana, hiçbir şeye ihtiyacım yok. Benim kendi dairem de var aylığım da” (53, ortaokul, evli, muhtar adayı).

Muhtarlığın mahallede yapılabilir olması, kadınların tanıdık, bildik bir çevrede kalmalarına olanak sağlaması ve eve yakın olması nedenleri ile iş-ev uyumluluğunu sürdürebilmeleri, muhtar olmayı istemede önemli nedenler olarak belirlemektedir. Ayrıca, yalnız çalışabilmeleri, amirlerinin olmaması, erkeklerle aynı ortamda çalışmak zorunda olmamak gibi nedenler de muhtar olmayı isteme nedenleri olarak ortaya çıkmaktadır.

“Çok fedakarlık yapıyoruz. Hem çocuk büyütüyoruz. Hem işe gidiyoruz. Hem ev bakıyoruz. Temiz çamaşır istenir, temiz ütülenmiş gömlek istenir. Her şeyi de yapıyoruz. Ama istenince her şeye vakit var bence. Saat 5-6 gibi işten çıkıyorsunuz. Gece 12’ye kadar yapılır” (39, lise, evli, 4. dönemdir muhtar).

Muhtarlığın yardım etmek ve hizmet etmek olarak algılanan boyutu kadınların muhtar olma isteğinde baskın olarak gözükmektedir. Temsil hiyerarşisinde ulusal-yerel karşılaştırmasını açıklamak için değinilen yaklaşım, yerel düzeyin iktidardan çok hizmetle, dolayısıyla kadınların geleneksel rolleriyle daha kolay bağlantılandırılabilmesi, bir başka deyişle kadınlara daha çok yakıştırılmasıyla ilgili olmasıdır (Antolini, 1984: 26). Bu bağlamda kadınların muhtarlığı “kadınsı işler” ile ilişkilendirmiş olması aday olmayı kolaylaştırmaktadır.

“Muhtarlığı zaten en çok dul kadınlara, eşinden ayrılmış kadınlara, ölmüş bir şekilde dul kalmış, çocuklarına bakamayan, muhtara da gidemeyen, kaymakamın valinin yolunu bilmeyen insanlara yardım etmek için istiyorum. Kendi paramı harcasam bile, kendi aldığım maaşı harcasam bile ya da işte muhtarlığın ne geliri varsa mühür parasını harcasam bile bu yardımı etmek istiyorum” (35, ortaokul, evli, muhtar adayı).

“Birin bir ihtiyacına, bir sıkıntısına çare olabilesem ne mutlu bana” (35, ortaokul, evli, muhtar adayı).

“Ben diyorum işte, insanlarla uğraşmak, insanlara yardım edebilmek benim amacım. Mahallemde beni seviyor. Buranın yerlisiyim” (57, lise, dul, muhtar adayı).

Kadınlar İçin Muhtar Olmayı Kolaylaştıran Hususlar

1. Partisiz olmak!

Siyasi parti içinde yer almak kadınlar için pek çok nedenle çok güçtür. Özellikle ölçek küçülüp yerel düzeyde siyasete katılmak isteyen kadınlar için, belirli bir partinin üyesi olmamak ve muhtarlığın “partiler üstü” durumu avantaja dönüşmektedir. Her kesimden ve her siyasi görüşten insanla rahatça görüşebilmek ve parti desteğinin olmaması, kadınların gücüne dönüşmektedir. Bu durum da memnuniyetle karşılanmakta ve böyle olması gerektiğinin altı çizilmektedir.

“Ben muhtar adayım diyorum. Hangi partidensin, diyor. Benim de gönlümde bir parti var diyorum. Beni hangisine layık görüyorsan o partidenim diyorum. Ben insanların durumuna göre bakıyorum. Eğer başı örtülüysen AK Partiden diyorum. Değilse şu partidenim diyorum. Yani aslında belediyelerin de partili olmaması lazım. Aslında yerel seçimlerde parti olmaması lazım” (57, lise, dul, muhtar adayı).

“Biz kendi hür irademizle ortaya çıkmışız. Bize hiçbir parti diyemez, muhtar olun veya olmayın diye. Ben partili olarak da çalıştım. En güzeli partisiz çalışmak Herkesle kucaklaşıyorum. İstedğim kapıya gidebilirim. İnsan olmak lazım!” (55, lise, evli, muhtar).

Muhtarlık, partili siyaset içinde kadınların uğradıkları ayrımcılıklara bir cevap olarak partisiz siyaset yapma biçimi olarak gözükmektedir. Siyaset içinde bulunmuş kadınların muhtarlık tercihleri orada ilerlemenin mümkün olmadığını görerek bir yol arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadınların siyasal katılımlarını belirleyen önemli etmenlerden biri de, ülkedeki siyasi sistem yapısı ve işleyiş koşulları ile ilgili olduğuna değinilmişti (Sancar, 2003; Say, 1998: 75; Erdem, Kabasakal ve Gençkaya, 2000: 37). İdeolojik farklılıklar dikkate alınmaksızın siyasi partilerin tamamında halen ataerkil yapının ve geleneksel işbölümünün korunduğu gözükmektedir. Bu sebeple kadınların siyasi partiler içinde ilerleme kaydetmeleri zor, partisiz siyaset yapma biçimi olarak muhtarlık ise daha kolay gözükmektedir.

“Bayanlar her zaman siyasi partilerde gerilerde kalıyor. Kullanılan oluyorlar. Bakıyorum hep taşıyıcı. Kağıtları dağıtırlar. Bilmem ne yapsınlar. Ama işi götüren erkekler oluyor. Hiçbir siyasi partide kadın genel başkan yok” (48, üniversite, bekar, muhtar adayı).

“Samsun’un 9 milletvekili var. Gidiyor 9. sıraya yazıyor bayanı. Yaz birinci sıraya, yaz ikinci sıraya. Ve burada biz seçiyormuşuz gibi görünüyoruz ama aslında seçmiyoruz. Biz seçileni seçiyoruz. Şunun gibi düşünün: Sizin hayalinizde bir kazak var. Ama sizin hayalinizde olmayan beş kazak koyuyorlar önünüze. Birini alacaksınız. Bunun gibi bir şey oluyor” (48, üniversite, bekar, muhtar adayı).

2. Kısa eğitim ve az masrafla aday olabilmek!

Muhtar olmak; okuryazar olmak, o mahallede altı aydır ikamet ediyor olmak, Türk vatandaşı olmak, kamu hizmetlerinden yasaklı olmamak, 25 yaşını geçmiş olmak gibi kadınlarca da kolayca karşılanabilecek şartlara bağlıdır. Bir partiye, herhangi bir kuruma yatırılan bir para/harç ödemesi yoktur. Seçim çalışmaları mahalle ile sınırlı olduğu için afiş ve tanıtım masrafları kısıtlı bir bütçe ile yürütülebilmektedir. Ön seçim gerektirmemektedir ve süre sınırı yoktur. Seçim gününe kadar adaylık açıklanabilmektedir. Hem muhtar hem de muhtar aday kadınların çoğunlukla ortaokul mezunu olması; eğitim şartının aranmamasının kadınlar için bir imkan yaratıyor olduğunu gösterir niteliktedir. Çünkü Arat’ın (1989: 84) belirttiği gibi Türkiye’de siyasete katılan kadınların temel özellikleri; eğitim düzeylerinin yüksek olması ve ekonomik sorunlarını aşmış olmalarıdır. Görüşülen kadınların eğitim ve istihdam oranlarına bakıldığında kısa eğitimleri ile istihdamda yer alamamış kadınların muhtar olabileceğini göstermektedir.

“Mesela bir partiye girdiğin zaman bile bir ücreti var. Belediye başkanlığa aday aday olduğun zaman bir ücreti var. Başkan aday olunca bir ücreti var. Seçim çalışmalarını kendin yürüteceksin. Vekillığe girdiğin zaman önden bir ücret yatırırıyorsun. Her siyasetin kendine göre bir bedeli var” (43, ilkokul, evli, muhtar adayı).

Muhtarlık için yapılması gereken afiş, el broşürü, pankart gibi masrafları karşılamak için belirli bir bütçe gerekmektedir. Genel olarak özellikle ilk kez aday olan kadınlar için böylesi bütçe bulmak nerede ise imkansızdır. Bu koşullarda ev ev dolaşmak ve çok zaman ve emek harcamak gerekmektedir. Kadınlar bunu

kolayca yapabilmekte, ekonomik kaynağın yokluğunu/yetersizliğini kapatmaya çalışmaktadırlar. Bunu yapmak bir kadın için zor ve zahmetli olmamakta, para koyamadığı için kendini tanıtabilmenin ve reklamını yapabilmenin yolu “kapı kapı” dolaşmak olmaktadır. Erkek adaylar az da olsa bütçe ayırabilmekte; ancak kadınlar, bu “orantısız” hali daha fazla emek harcayarak kapatmaya çalışmaktadırlar.

3. Mahalleli Olmak, genişlemiş aile olarak mahalleyi görmek ve orada var olabilmek!

Yerleşik, göç hareketliliğinin olmadığı ve/veya çok az olduğu, bilinirliğin yüksek olduğu ve görece kentin eski-yerleşik ve sosyo-ekonomik açıdan orta ve iyi mahallelerinde mahalle sakini olmak muhtar olma kararını kolaylaştırmaktadır. Çitçi(1989); yukarıda belirtilen çalışmasındaki gibi, kadın temsiline kentsel nitelik taşıdığını burada da görmek mümkündür.

“Düşkün değil ama fakiriz de var. Ama mahalleli sahipleniyor. Bizde birlik beraberlik var. Diyelim ki ihtiyacı olan mağdur bir insan var. Biz sokağa çıktığımızda kimin kapısına gitsek, birer parça bir şey alıp o kişiye verebiliyoruz. Atakum ya da diğer bölgelerdekiler gibi birbirini tanımam etmem gibi olaylar yok. Ben 35 senedir buradayım” (41, lise, evli, muhtar).

“Yani bizim bayan muhtar adayların olduğu yerler hep oturmuş yerler. Öyle dağ bayır falan değil. Hep oturmuş yerler. O komşuluk, arkadaşlık ilişkileri hala devam ediyor. Orada öyle değil. Orada herkes yeni ev aldı. Tokiler yapıldı. Herkes yabancı orada. Burada herkes birbirini bir şekilde tanıyor. Çocuklarımız arkadaş... Oradan buradan bir şekilde insanlar birbirlerini tanıyorlar” (57, lise, dul, muhtar adayı).

Yardımsaver olmak, incelikli olmak, duyarlı olmak, mahalleyi bakılacak, güzelleştirilecek bir ev gibi görmek, kadını niteliklerle uyuşturmaktadır. Kadınların, gençlerin, çocukların sorunlarına duyarlı olmak, yardımsaver ve anaç olmak “iyi muhtarlık” yapabilmek için sayılan nitelikler arasındadır. Bunların kadın ve özellikle “anne kadın” olmak ile uyumlu olan niteliklerine vurgu yapmak, bunun da kadınlar açısından bir “güçlülük” oluşturduğuna inanmaksa diğer niteliklerdendir.

“Şu etrafa baktığımda ben burayı daha güzel hale getirebilirim diyordum. Bir bayan nasıl evini ocağını çevirebilir. Temizliğe titizliğe önem veren bir anaç bayan, neden ortalığı daha güzel yapmasın? Bayan daha ince fikirlidir, bence. Bayan ortalığı toplayıcıdır (43, ilköğretim, evli, muhtar adayı).

“Bir kadın evini süpürmeden bir yere gidebilir mi? Çocuklarını bir yere bırakmadan bir yere gidebilir mi? Aynı şekilde mahallesini de öyle. Mahallesini bırakıp hiçbir yere gidemez. Hiçbir yere bırakamaz. Onu sahiplendiyse eğer. Bir anadır. Her şeyden önce bir kadındır” (41, lise, evli, muhtar).

4. Destekleyici kocalar!

Kocaların desteği, kadınların bu yola çıkmasında teşvik edici gözükmektedir. Bu destek olmadan süreç başlayamamaktadır. Bu sebeple yola çıkabilmek için bu teşvikin önemi büyük gözükmektedir. Hikâyenin başlayabilmesi için bu “iyi kocanın” varlığı olmazsa olmaz bir şart olarak gözükmüyor. Bu destek yalnızca manevi bir destek olarak gözükmüyor. Kocaların iyi koca olmaları, ev işlerini üstlendikleri veya aile bütçesinden muhtar olmak için pay ayırmayı içermiyor. Yalnızca “izin vermiş” olması büyük bir lütuf olarak karşımıza çıkıyor.

“Büyümüştü. Benim çocuklarımın ikisi de çalıştığı için muhtarlıkta bana engel olmadı. Eşime de buradan teşekkür ediyorum. Bana sonsuz yardımcı ve destek” (54, lise, evli, muhtar).

“Kadın evliyse arkasındaki eşinin destek olması lazım. Ama kadına kocasının olur vermesi lazım. Dediler ki, çok affedersen, bir kötü kadının kapısını kırarken bile muhtarı götürüyorlar. Buna bakalım kocası müsaade edecek mi?” (57, lise, dul, muhtar adayı)

“Eşimden de Allah razı olsun. Yani karşı da çıkabilirdi öyle değil mi?... Arkadayım diyor. Madem bu kadar istiyorsun, başarılar dilerim diyor” (53, ortaokul, evli, muhtar adayı).

5. Ek iş değil “tek” iş olarak görülmesi!

Kadınların muhtarlığı bir işin yanında yapmayacak oluşları onların güçlülüğü olarak sunulmaktadır. Muhtarlık bir meslek olarak veya gelir getiren bir iş olarak algılanmadığı için, bu işi yapan erkekler genelde ikinci bir iş olarak yapmaktadırlar. Kadınlar ise, eğer başka bir iş yapıyorlarsa birlikte yapabileceklerini düşünmemektedirler. Kadınların çalıştıkları bir iş yanında özel alandan kaynaklı işleri olduğu için yapacakları muhtarlığı bir ikinci iş olarak görmemektedirler. Arat’ın (1998, 50) belirttiği gibi kadınlara yüklenen ailevi görevler, kadınların gece yapılan toplantılara veya uzun kampanyalara katılımını zorlaştırmaktadır. Muhtarlık bu sebeple evle yakın mekanda ve başka iş yapmayarak olanaklı hale gelmektedir.

“Ama şöyle bir durum var. Erkekler sonuçta zaten ek iş olarak muhtarlık yapıyorlar. Ya esnaf, ya bir yerde çalışıyor. Bayanların tek işi muhtarlık. Benim ek işim yok, tek işim muhtarlık” (41, ortaokul, evli, muhtar).

“Benim sloganım bu: Ek iş değil tek iş diye. 3 seçimdir ben bunu başıra başıra söylüyorum. Bir tek muhtarlıkla ilgileninler, mahallenin sorunlarıyla uğraşınlar. İşi çıkıyor, bir yere gidiyor. Mahallenin bir işi var, bulunamıyor. O yüzden çok şikayet aldım eskisinden. Emlak işi yapıyordu. Kimse bulamıyordu yerinde” (48, üniversite, bekar, muhtar adayı).

Siyasette Kadın Yok, Çünkü

Muhtar aday ve muhtar kadınların hem yerel hem de ulusal düzeyde kadınların düşük siyasi temsillerine ilişkin çeşitli tespitleri vardır. Kadınların düşük siyasi katılımlarına ilişkin literatürün değindiği pek çok hususa, kendi deneyimleri ile ulaşmışlardır. Öncelikle değinilen güçlüklerden biri kadınların kadın adayları yeterince desteklemiyor olmalarına ilişkindir.

1. “Kadın kadını çekemiyor!”

Feminist literatürün özelde de radikal feministlerin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerine ilişkin sonuç ve çözüm üretici kavramlarından birisi olan “kadın dayanışması”nın önemine vurgu yapılmaktadır. Kadınların yeterli dayanışmayı sergilemiyor olmaları görüşülen kadınların dile getirdiği önemli engellerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kadının siyasi katılımının artması önündeki en önemli sorunun kadının kadını çekememesi olarak gözükmeye ve kadının siyasi gücünün artırılması için gereken ilk şeyin de kadınların birbirlerine destek olmaları gerekliliği karşımıza çıkmaktadır. Görüşülen kadınların “kadın kadını çekemiyor” olarak ifade ettikleri durum, toplumsal ataerkil zeminin eleştirisini içermemektedir. Hal böyle olunca, kadınlar ve erkekler için öngörülen pozisyonların dağıtılış şekli ve kadınların kamusal alan pozisyonlarının ne kadar kısıtlı olduğu tartışma konusu yapılmamaktadır. Bu eşitsiz durum, kadınların var olan pozisyonlar için ancak bir diğer kadınla yarışarak pozisyon elde edebileceği ve erkeğin payına göz dikemediği her durumda bu mücadelenin kaçınılmaz olacağını gözden kaçırmalarına yol açmaktadır.

“Türkiye nüfusunun yüzde 51’i kadın değil miydi? Oya vurmuş olsak erkeğin oyuna gerek kalmadan, kadının kadını desteklemesiyle zaten bir yerlere geliriz. Ama olmuyor. Mesela, bir bayan üstündeki müdürü erkeğe ondan emir almak hoşuna gidiyor. Ama bir bayandan emir almaktan hiçbir zaman haz duymuyor. O zaman birbirimizi çekemiyoruz. Bayanlar her zaman birbirlerinin ayaklarını kaydırmakla meşguller. Altlarına bir basamak olalım demiyorlar” (39, lise, evli, 3. dönemdir muhtar).

“Maalesef bizde şu da var. Bayan, bayanı çekemiyor. Bilmiyorum. Kendinden daha fazla başarılı “olmasını belki istemiyorlardır. Bilmiyorum. Ama bence bizim birbirimize kenetlenmemiz gerekiyor. Kıskanmak var. Bazı bayanlarımızda kıskanmak var. Yok dersek yalan olur” (41 yaş, lise, evli, muhtar).

Kadın dayanışması yok ve/veya çok zayıftır ancak görülen o ki, siyaset içinde erkek dayanışması vardır. Çünkü siyasi geçmişleri olan kadınlar, parti içinde erkek dayanışmasını kırıp kadının yoluna devam etmesinin mümkün olmadığını gören kadınlardır. Bu deneyimi yaşamış olan kadınların oranı görüşülen kadınlar 1/3’ünü oluşturmaktadır. Parti içindeki cam tavana kafasını çarpmış kadınlar siyasete katılmanın yolu olarak muhtarlığı görmüşlerdir.

“Kadın kotası önemli ama onun dışında ben siyasi partilere de çok kızıyorum. Kadın çıkıyorsa onu engellemek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Ve ön plana kendileri çıkıyorlar. Ben bunu kendi siyasi geçmişimde de yaşadım. Seni biraz aktif gördüklerinde ezme için, ön plana çıkmamanız için sizi geri itebiliyorlar” (54 yaş, lise, evli, muhtar).

2. Ekonomik ve siyasi destek yok!

Siyasi oluşumlar içinde olabilecek kadınların ayrıcalıklı kadınlar olması, siyaset içinde yer alan kadınlar tarafından da tespit edilmiştir. Siyaseti iyi bilmek, çok çalışmak gibi kriterlerin dışında başka kriterlerin kadınların siyasete katılması için gerekli olduğu bilinmektedir. Bu kriterlerden biri maddi kaynakların olması iken, bu da yeterli görünmemekte aynı zamanda önemli iktidar konumlarındaki erkeklerden destek görmesi gerekmektedir. Bu sebeple, bu tür kriterleri olmayan veya minimum olan muhtarlık önemli bir imkan olarak tercih edilmeye başlamaktadır. Muhtar olmak için çalışmak, iyi bir idareci veya temsilci olma özelliklerini göstermek yeterli gözüktüğü için kadınlar buraya talip olmayı daha gerçekçi bulmaktadırlar. Yukarıda da belirtildiği gibi, siyasal hayatta ve seçilmiş makamlarda baskın olan maskülen yapı, siyasi partilerin yetersiz desteği, seçim sistemlerinin yapısı ve kolaylaştırıcı uygulamaların olmaması ise, siyasal engeller yaratmaktadır (Shvedova, 2005: 35-40). Yapılan görüşmelerden anlaşılan, bu yapının kadın muhtarlar için çok tanıdık olduğudur.

“Bayanlarımızın desteği yok. Parasal yönden de desteği yok. Bayanın desteği, aylıklı sadece olduğu için bayanın arkada variyeti varsa bu işe kalkışabilir. Yürekli bayanlar olması lazım. Aktif bayanlar olması lazım. Mecliste bayanlarımız var. Ama onlarda destekli bayanlar. Mesela, bir partiye giriyorsun. Parti seni destekliyor yukarı kaldırıyor. Ama bir mahalledeki bayan aktiftir. Girişkindir. Onu alıp da meclise götürmüyor” (43, ilköğretim, evli, muhtar aday).

3. Kota uygulaması yok!

Kadınlar, kadınların kendi çabaları ve kişisel özellikleri ile aşamayacakları engelleri aşabilmek için, yapısal değişikliklerin ve yapısal müdahalelerin gerekliliğini tespit etmektedirler. Kota uygulamasının acil bir ihtiyaç olduğu bütün görüşmeciler tarafından belirtilmiştir. Kadınlara kota gibi eşitlikçi uygulamalar yerine kutsayıcı kadın söyleminin aslında ikiyüzlü bir söylem olduğuna ilişkin düşünceleri, kamusal alanda erkeklerle mücadele ederken yaşadıklarıyla ortaya çıkmaktadır. Kamusal alan tecrübesi az olan kadınlar

için, bu kutsamanın bir doping olarak işleyip işlemediği bir soru olarak karşımızda dururken, görüşülen kadınlar bu söylemin pratik sonuçlarını görmek istemektedirler.

"Evet ilk 3'te olmalı mesela. Diyelim ki meclis üyesi sıralaması yapıyorsun. Her partinin var sonuçta. Yap. İlk 3'e bayan olmasını zorunlu tut. Biz kadınlar gününde biz anneyiz. Biz kardeşiz. Biz bacıyız. Biz ciğeriz her şeyiz ama niye böyle şeylerde. İşte pastanın büyüğünü onlar götürüyor. Biz sözdeyiz. Sadece sözde anneyiz. Sözde kardeşiz. Sözde eşiz" (39, lise, evli, 3. dönemdir muhtar).

Araştırmanın konusu olan kadınların profilleri bize bir şeyler söylemektedir. Eğitim ve çalışma hayatı tecrübeleri düşük gözükmektedir. Görüşülen kadınların, kadın hakları ve feminizme ait argümanlar ile karşılaşmadıkları, bu argümanları içselleştirmedikleri veya öyle ifade etmedikleri görülmektedir. Kadın-erkek eşitliği konusunda sorulan sorulara kendiliğinden, kendi buluşları olan ifadeler kullanmaktadırlar. Bunlardan bir tanesi kadının birey olarak karar alıcı, **siyasi bir birey olarak** tanınmasına ilişkin vurgudur:

"Biz kadınlar hep ikinci plana atılıyor. Ön plana çıktığımız zaman, ekonomik özgürlüğümüz olsa bile, bir erkek hegemonyası altındayız. Erkeklerle sormadan, erkekler bize girin demedikten sonra biz bir işe çok rahat giremeyiz. Benim için değil ama toplum için böyle. Mesela geliyor, seçmen kağıdını alacak. Oyunu kime vereceksin diyorum? Kocam ne derse ona diyor. Senin düşüncen yok mu diyorum? Evde kocamın sözü geçiyor diyor. Benim sözüm neden geçmesin. Ben kendi özgürlüğümü neden kullanamayayım? Seçimse ben de görebiliyorum. Ben de yaşıyorum. Ben istediğime kullanabilmeliyim" (54, lise, evli, muhtar).

Ekonomik özgürlüğün olmadığı durumlarda kadının eşitliğinden konuşamayacağımıza ilişkin liberal feminizmin temel vurgusu görüşülen kadınların söyleminde sıkça karşımıza çıkmıştır. **Erkek egemenliği** gibi bir kavramın okuyarak değil yaşayarak bulunduğu bir tür kadıncılık yapmakta, ama bunun adını koyamamaktadırlar. Adını koymaları gerekli midir sorusunu da sormayı ihmal etmeden; bu yerli, kendiliğinden bir kadın hareketliliği olarak tanımlanabilir mi diye düşündürmektedir:

"Hep susturulmuşuz bana göre. Sen kızsın sus. Kızlar çok konuşmaz. Evlenirse, kocan dururken sana ne oluyor denir. İşte baban var onu mu ezip geçiyorsun. Hep böyle tepede bir askeri sistem gibi bir baskı var. Görünmeyen bir baskı var. İnsanlar onu aşamıyorlar. Aşmak için çok mücadele etmek ve bazı kişileri kırmak gerekiyor" (48, üniversite, bekar, muhtar aday).

Erkeğin daha güçlü olduğuna ilişkin yaratılmış *toplumsal cinsiyet algısının* yanlışlığını bizzat kendi yaşamında deneyimlemiş kadınlar kendi güçlerinin farkına vardıklarında, talep edecekleri şeylerin de daha fazla olacağı kesindir. Daha güçlü, daha becerikli olmanın haklar ve özgürlükler bağlamında ters orantı göstermesi kadınların var olan toplumsal cinsiyet rollerini artık çoktan tartışmaya açtıklarını işaretlemektedir. Kadının kadın olarak sıkıştırıldığı cendereden insan olarak çıkmaya çalışması denemesi olarak, bu kadınların sözlerinin tecrübelerden süzölmüş sözler olarak etkisinin yüksek olduğunu görmek gerekebilir. Bu noktadan hareketle, yerel düzeyde kadınların muhtar olmayı istemeleri ve bunun için çaba göstermeleri bir olanak olabilir mi sorusuna yanıt aramak anlamlı gözükmektedir.

Siyasi Bir Kariyer Olarak Muhtarlık

1- eriye doğru basamak olarak muhtarlık!

Muhtarlık konumunun siyasete katılmanın bir basamağı olarak görülüp görülmediğini sorguladığımız araştırmamızda ortaya iki türlü bir basamak tarifi çıkmıştır. Bunlardan biri önce muhtar sonra belediye meclis üyesi olabileceğine ilişkin siyasi planlamadır. Ancak beklenmeyen, geriye basamak olarak muhtarlığı tercih eden kadınlar da vardır. Siyasi partilerde uzun yıllar çalışmış ancak erkek egemenliğinin ürettiği engelleri aşamayıp siyasi katılımın dışına düşmüş kadınların sıfırdan önceki bir basamak olarak muhtarlığı görmesi muhtarlığın siyasi katılımında bir anlam teşkil ettiğini göstermektedir.

"Belediye meclis üyeliği çok zor. Ben Cumhuriyet Halk Partisindeyim. Delegeydim orada. Oradaki arkadaşlar, yıllarını vermişler. Erkekler falan. Oradan bana bu gelmezdi. Hissettiğim için... Meclis üyeliği bana gelmezdi. Çünkü bunu bana vermezlerdi. Daha eskiler var. Daha çalışanlar var. Onun için ben muhtarlığa başlayayım dedim" (57, lise, dul, muhtar aday).

"Ben siyasi partilere de kızıyorum. Kadın çıkıyorsa onu engellemek için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlar. Ve ön plana kendileri çıkıyorlar. Ben bunu kendi siyasi geçmişimde de yaşadım. Seni biraz aktif gördüklerinde ezmek için, ön plana çıkmamanız için sizi geri itebiliyorlar" (55, lise, evli, muhtar).

2- İleriye doğru basamak olarak muhtarlık!

Öncesinden siyasi bir tecrübesi olmayan kadınların ilk basamak olarak muhtarlığı seçmeleri ve görüşülen kadınların çoğunun bundan sonra diğer siyasi pozisyonları denemeye niyetli oldukları görülmektedir. Mahallete etkin bir muhtar olmanın orada etkin olmaya çalışan siyasi güçlerin, partilerin ilgisini çekeceği ve kadınları en azından meclis üyeliğine taşıyabileceği düşünülmektedir.

"Ben televizyondan çağrı yapmıştım. Lütfen hanımefendiler, evde oturan, aktif siyasetle uğraşan kadınlar, muhtarlıklara el atalım. Gelin biz size destek olalım, yardımcı olalım. Muhtar olun. Alt basamaktan başlayın" (55, lise, evli, muhtar).

"Kendi siyasi partim destek verirse; evet varım. Daha yukarılara çıkmak istiyorum. Vatandaş da diyor; muhtar hanım sizi daha yukarılarda görmek istiyoruz diye" (55, lise, evli, muhtar).

"Öbür dönemde meclis üyeliği istiyoruz. Vekillik olabilir. Yelpazem çok geniş. Bana belediye başkanı olmasın sen dediklerinde sokakta tanımadığım insanlar işte diyorum, devam" (56, lise, evli, muhtar).

TARTIŞMA VE SONUÇ¹

Çalışma temel olarak muhtarlığın kadın siyaseti için bir imkan olup olmadığı üzerine odaklanmıştır. Bundan önce muhtarlığın bir imkan değil aksine bir tuzak olarak görülebileceğinin belirtilerini tartışmak gerekirse; kadınların muhtarlığı "sosyal bir iş" olarak görmeleri ama "politik bir alan" olarak görmemelerine ilişkin tespit ele alınmalıdır. Az sayıda kadın, muhtarlığın politik boyutlarını vurgulamaktadır. Muhtarlık çoğu kadın için korunaklı mahallesinde bu zamana kadar evde yaptığı işleri mahalle düzeyinde yapmak olarak algılanmaktadır. Bu haliyle kadınlık rollerinin tekrar üretildiği ve kadın siyaseti için etkisinin yeterince görülemeyeceği bir alan olma riskini barındırmaktadır. Ayrıca, genel siyasetle karşılaştırıldığı vakit, muhtarlık "düşük statülü" bir iş olarak tanımlanmaktadır. Hatta genel siyasette rakipler itibarsızlaştırılmaya çalışılırken, "muhtar bile olamaz" gibi sözler sarf edilmektedir. Bu anlamda siyasi temsilin ve itibarının düşük olduğu bu statüye kadınlar sıkışmakta mıdır? Bu soruları araştırmanın beklenmeyen sonucu olarak cevaplamak gerekirse, evet kadınların prestiji düşük, bir siyasi temsili olmayan, yeni büyükşehir yasası ve e-devlet uygulamaları ile yetkisizleşmiş muhtarlık pozisyonu ile kadın lehine siyasi değişimi gerçekleştirebilmeleri zor gözükmektedir. Ancak bu yaklaşım; Samsun ilinde ve başka illerdeki kadın muhtarları ve özellikle sayıları hızla artan kadın muhtar adaylarını açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Araştırmanın tartışmalarından biri, kadın siyaseti ve kadının siyasete katılımının artması için muhtarlık seçimlerinin bir imkan olup olmayacağına ilişkin tartışmadır. Bir imkan olması ihtimalini destekleyen araştırma sonuçları, kadını roller ve kadına ait toplumsal cinsiyet kalıpları içinden muhtarlık dizaynı yapan kadınların muhtar olduktan sonra kamusal alan tecrübelerinin arttığını ve farklı pozisyonlarda mahallenin temsilcisi olarak yer almanın politik duruş edinmede itici bir güç olduğunu göstermiştir. "Yardımlaşma, hayırseverlik, kadın ve çocuklara yardım etme, çevreyi güzelleştirme" gibi projelerle muhtarlığı anlayan kadınların, muhtar olduktan sonra değiştikleri gözlenmektedir. Muhtarlık, bir "meslek" olmaya başlamakta ve kurumlar-arası işbirlikleri, görünür iş yapma ve bir sonraki seçimleri garantileme gibi çabalar kadınlara "politika oyununu" öğretmeye başlamaktadır. Kadınlar bir kez seçildikten ve kamusal alanda temsil görevi yerine getirmeye başladıktan sonra hızla dönüşmektedirler. Pek çok toplantıya, eğitime, seminere katılmaya başlayan kadınlar, kadın sorunlarına ilişkin bakış açılarını geliştirmeye ve hatta değiştirmeye başlamaktadırlar. Bu anlamda aşağıdan, yerelden, toplumsal cinsiyet rollerini eleştirmeden, yardımlaşma amaçlı başlayan bu giriş kadınların talep, istek ve vizyonlarını değiştirmekte; kadın konularına ve sorunlarına duyarlılıklarını arttırmaktadır. Seçilen kadın muhtarlar, herhangi bir konuda erkek meslektaşları kadar hatta daha yetkin olduklarını görmüşlerdir. Bu "yapabilirlik hissi", bir yandan kadını ve "görünür varlığı ve deneyimi" ile de "diğer kadınların biz de yapabiliriz" hissiyatını etkilemektedir. Bu haliyle, kadınlar, en küçük birimde mahallede siyasi pozisyon için kavga etmeyi, propaganda yapmayı, kısaca siyaset yapmayı öğrenmektedirler. Muhtarlık, kadınların düşük eğitim ve beceri düzeyleri ile kolayca aday olabilecekleri, parasal güç gerektirmeyen ve kadının güçlü olduğu yönlerini kullanabileceği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır.

Muhtarlık üzerinden siyasi katılımı zorlayan kadınlar, kadının siyaset kurumu içinde karşılaştığı engellerin ve zorlukların gerekli kıldığı ve ortaya çıkardığı bir yol arayışı olarak karşımıza çıkmaktadır. Siyasi tecrübesi olan kadın engellenerek, siyasi tecrübesi olmayan kadınlar siyaseti erkek işi ve kendisini içine almayacak bir kurum olarak görerek siyasette yer alamamaktadır. Bu anlamıyla kadın muhtarlar siyasi güç ve sayılarının değerini aşan bir etkiye sahiptir. Özellikle Samsun ili, ilin hafızası ve başarılı kadın örnekleri dikkate alındığı vakit muhtarlık bir imkân olma potansiyelindedir. Yoktan, sıfırdan daha fazla bir yer olarak muhtarlık iddiası kadının yerel siyasetteki varlığını yoktan, sıfırdan daha fazla bir yere taşıması ve bunu kendiliğinden yapması ile ilgiye değerdir.

KAYNAKÇA

- ALKAN, Ayten (2004). "Yerel Siyaset Kadınlar İçin Neden Önemli?", *Birikim Dergisi*, 179, s.71-77.
- ALKAN, Ayten (2005). *Yerel Yönetimler ve Cinsiyet: Kadınların Kentte Görünmez Varlığı*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- ALKAN, Ayten (2009). "Gendered structures of local politics in Turkey", *Digest of Middle East Studies*, 18, s. 31-56.
- ANTOLİNİ, Denis (1984). "Women in Local Government: An Overview", *Political Women: Current Roles in State and Local Government*, (ed. Janet A.Flammang), California: Sage.
- ARAT, Yeşim (1989). *The Patriarchal Paradox: Women Politicians in Turkey*, Cranbury: Associated University Press.
- ARAT, Yeşim (1998). "Kemalizm ve Türk Kadını", *75.Yılı Kadın ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.

¹ 30 Mart 2014 seçimlerinden sonra Samsun ili merkezi ilçelerinde olan 6 kadın muhtar sayısı 8 e çıkmıştır.

- ARIKBOĞA, Erbay (2000). "Boşluk Doldurucu ve Aracı Kurum: Mahalle Muhtarlığı", *Yerel Yönetimler Sempozyumu Bildirileri*, Ankara: TODAİE.
- AYATA, Ayşe & TÛTÛNCÛ, Fatma (2008). "Critical acts without critical mass", *Parliamentary Affairs*, 6/13, s. 461-475.
- AYATA, Ayşe (1990). "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın* (der. Ş.Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYATA, Ayşe (1995). "Türkiye'de Kadının Siyasete Katılımı", *1980'ler Türkiye'sinde Kadın Bakış Açısından Kadımlar* (der. Şirin Tekeli) İstanbul: İletişim Yayınları.
- AYATA, Ayşe (1998). "Laiklik, güç ve katılım üçgeninde Türkiye'de kadın ve siyaset", *75. Yılda Kadımlar ve Erkekler*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- ÇAKIR, Serpil (2001). "Bir'in nostaljisinden kurtulmak: siyaset teorisine ve pratiğine cinsiyet açısından bakış", *Yerli bir feminizme doğru*. (Der: İlyasoğlu A, Akgökçe. N), İstanbul: Sel Yayıncılık.
- ÇİTÇİ, Oya (1989). *Yerel Yönetimlerde Temsil -Belediye Örneği-*, Ankara: TODAİE.
- DPT ve DB (2009). *Türkiye'de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çerçevesi Raporu*, No: 48508TR.
- ECEVİT, Yıldız (2001). "Yerel yönetimler ve kadın örgütleri ilişkisine eleştirel bir yaklaşım", (Der: A. İlyasoğlu & N. Akgökçe), *Yerli bir feminizme doğru*, İstanbul: Sel yayıncılık.
- ERDEM, T & KABASAKAL, M & GENÇKAYA, Ö.F. (2000). *Devlet Reformu, Siyasi Partilerde Reform*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Yayınları.
- ERYILMAZ, Bilal (2007). *Kamu Yönetimi: Düşünceler, Yapılar, Fonksiyonlar*, İstanbul: Erkam Matbaası.
- ESMER, Yılmaz (1999). *Devrim, Evrim, Statü: Türkiye'de Sosyal, Siyasal, Ekonomik Değerler*, İstanbul: TESEV Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı Yayınları 7.
- GERAY, Cevat (1995). "Kent Yönetimi İçin Yeni Yaklaşımlar ve Komşuluk (Mahalle) Biriminin Önemi", *Çağdaş Yerel Yönetimler*, C.4, S.6, Kasım.
- GÛRCAN, Ayşen (2006). "Aile İçi Şiddet", *Toplumsal Bir Sorun Olarak Şiddet Sempozyum Kitabı*, Ankara.
- IPU. (2013, Kasım 1). Woman in National Parliaments. [www.ipu.org: http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm](http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm), erişim tarihi: 11.08.2015
- KALAYCIOĞLU, E & SARIKAYA, A.Y. (1983). *Türkiye'de Siyaset, Süreklilik ve Değişim*, İstanbul: Der Yayınları.
- KANDIYOTİ, Deniz (1988), *Ataerkil Örüntüler: Türk Toplumunda Erkek Egemenliğinin Çözülmesine Yönelik Notlar*, (der. Ş.Tekeli), İstanbul: İletişim Yayınları.
- KESKİN, E. Nuray. & YAMAN Melda (2013). *Türkiye'de Tütün: Reji'den Tekel'e, Tekel'den Bugüne*, Ankara: NotaBene Yayınları
- KIREL, Ç. & KOCABAŞ, F. & ÖZDEMİR, A. A. (2010). "İşletmelerde Algılanan Cinsiyet Temelli Ayrımcılık: Eskişehirde Özel Sektörde Bir Alan Araştırması", *Çimento İşveren*, 5, s. 5-15.
- KORAY, Meryem (1992). "Kadın, Siyaset, Kota", (der. N. Arat) *Türkiye'de Kadın Olgusu*, İstanbul: Say Dağıtım Ltd.Şti.
- KÖYBAŞI, Ercüment (2005). "12 Kasım 1933 Muhtarlık Seçimleri ve Türkiye de İlk Kadın Muhtar", *Ses*, 9 Kasım.
- LOVENDUSKİ, Joni (2001). "Women and Politics: minority representation or critical mass?", *Parliamentary Affairs*, 54, s. 743-758.
- PHİLLİPS, Anne (1995). *Demokrasinin Cinsiyeti*, çev. Alev Türker, İstanbul: Metis.
- SANCAR, Serpil (2000). *Siyasal Süreçlere Katılımda Kadın-Erkek Eşitliği, Kadın-Erkek Eşitliğine Doğru Yürüyüş: Eğitim, Çalışma Yaşamı ve Siyaset*, İstanbul: TÛSİAD.
- SANCAR, Serpil (2003). Women in state, politics and civil society. In Bridging the Gender Gap in Turkey. World Bank Report /Europe and Central Asia Region, pp.167-180.
- SAY, Gürgün (1998). *Siyasal Değişimde Kadın Boyutu*, İstanbul: Kurtiş Matbaacılık.
- SHVEDOVA, Nadezhda (2005). "Obstacles to women's participation in parliament", *Women in parliament: beyond numbers*: 33.
- ŞENOL, Fatma (2009). "Women running for neighborhood offices in a Turkish city: Motivations and resources for electoral candidacy", *Political Geography*, 28 (6), s.362-372.
- ŞENOL, Fatma (2013). "Elected Neighbourhood Officers in a Turkish City (Izmir): Gendered Local Participation in Governance", *Urban Studies*, 50 (5), s. 977-993.
- TALASLI, Gülay (1996). *Siyaset Çıkmazında Kadın*, Ankara: Ümit Yayıncılık.
- TEKELİ, Şirin (1991). *Kadınların Siyasetten Dışlanmışlıklarının 55 Yıllık Öyküsü, Kadımlar ve Siyasal Yaşam: Eşit Hak-Eşit Katılım*, İstanbul: Cem Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu (1983), *Türkçe Sözlük*, Ankara.
- TÛSİAD (2008), *Türkiye'de Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği: Sorunlar, Öncelikler ve Çözüm Önerileri*.
- ULUSOY, Ahmet & AKDEMİR, Tekin (2010). *Mahalli İdareler: Teori-Uygulama-Maliye*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- WEDEL, Heidi (2001). *Siyaset ve Cinsiyet*, İstanbul: Metis.
- YILMAZ, Tuncay & FİDAN Fidan (2006). "Kadın Açısından Boşanma: Yeni Bir Başlangıç mı? Ya da Son mu?", *Tabuları Aşmak Temalı II. Uluslararası Kadın Araştırmaları Konferansı*, Kıbrıs.